

Exlibris d'Abelard Fàbrega (Pompeu Audvert i Mir, 1947)

ABELARD FÀBREGA, MESTRE I EDITOR. DIRECTOR DE LES ESCOLES DE L'ATENEU IGUALADÍ

ANTONI DALMAU I RIBALTA
ANTÒNIA GIMBERNAT I GOU

Abelard Fàbrega i Esteve (1894-1991) va ser un mestre d'origen empordanès que va deixar una petja profunda a la ciutat d'Igualada, on va viure i va dirigir les escoles de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera durant gairebé nou anys. Tanmateix, com tants altres pedagogs de la seva generació, la Guerra Civil va trastocar per complet la seva trajectòria i, havent estat actiu també en la vida política del país, va haver de marxar cap a l'exili. Així és que, casat amb una igualadina, va residir fins a la mort a la ciutat de Mèxic, on va reorientar la seva activitat cap al món editorial, amb un èxit evident. Aquest article biogràfic vol reivindicar la memòria d'aquest home catalanista i d'esquerrers, amic dels infants i dels llibres, protagonista indiscutible d'uns anys d'esplendor en l'activitat pedagògica de l'Ateneu.

ORÍGENS I JOVENTUT

Fàbrega va néixer a dos quarts de sis de la matinada del dia 20 de desembre de 1894 a Cabanes, un poble que avui s'apropa al miler d'habitants i que es troba al bell mig de la plana empordanesa, entre dos rius, la Muga i el Llobregat d'Empordà.¹ Era fill de Salvador Fàbrega i Bosch, ferrer, natural de Sant Mori, i de Maria Esteve i Matlleria, mestra, natural de Figueres. En inscriure'l, li van posar els noms d'Abelard, Domingo i Lluís. La seva mare va ser mestra de l'escola de nenes de Cabanes, i per això devia venir al món

en aquest poble de l'Alt Empordà. A casa seva va respirar sempre un ambient liberal i catalanista.²

De petit va viure entre Cabanes i Figueres. En quedar orfe de pare, aviat va haver de treballar d'aprenent a la botiga de roba de Can Fina, a Figueres, per pagar-se els estudis. Va cursar lliure el batxillerat i també la tenidoria de llibres a l'acadèmia de Salvador Roig i Bosch. Després, va col-

1. Hem consultat partides de naixement i defunció. Informació àmplia sobre Abelard Fàbrega: Antònia Gimbernat i Gou, blog digital *Cabanes-Alt Empordà. Retalls d'història*. Biografies breus, entre d'altres: M. Teresa Martínez de Sas i Pelai Pagès (coord.), *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*, Barcelona: Universitat de Barcelona – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, i Inés Padrosa Gorgot, *Diccionari biogràfic de l'Alt Empordà*, Girona: Diputació de Girona, 2009. Evocacions personals es troben a Narcís Busquets, «Abelard Fàbrega», al *Butlletí de l'Associació d'Estudiants de l'A.I. de la C.O.*, Igualada, març de 1932; Antoni Borràs i Quadres, «Comentaris a l'entorn del desè aniversari», *ibídem*, març de 1933; i a Josep Romeu i Figueras, *Quadern de memòries*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003 (Biblioteca Serra d'Or, 305), p. 17-18. D'altra banda, a la Biblioteca del Pavelló de la República (UB, Barcelona) es conserva el fons de la correspondència personal de Miquel Ferrer, en la qual es troben nombroses cartes d'aquest intercanviades amb el matrimoni Fàbrega-Just (s.d., 1965, 1967-1974, 1976-1983). Així mateix, a l'Arxiu Municipal de Girona es conserven onze cartes de Fàbrega adreçades des d'Igualada a Carles Rahola els anys 1925-1926.

2. D'alguna manera, el seu ex-libris, dibuixat per Pompeu Audvert i Mir el 1947, reflectia la seva personalitat: s'hi veia una figura femenina, genoll en terra i braços que es transformen en arbre; llibre obert, veler, església i cases (Catàleg d'Ex-Libris, núm. 6158, Reial Acadèmia de Bones Lletres, citat per A. Gimbernat, blog esmentat).

Núm. 18

En el pueblo de Calanua a las dos de la tarde del día veinte y dos de Diciembre de mil ochocientos noventa y cuatro Ante el Sr. D. Francisco Cuatrecasas Juez Municipal de este pueblo y de su secretario D. José Paez

MEXICO
Inscripción de nacidos en la España III del
175 1693
El Juez El Secretario

compareció D. Salva término municipal de Trassita en la provincia de Gerona de treinta y cuatro años de edad casado, hussaco domiciliado en este pueblo calle de Epolla número cinco presentando con objeto de que se inscriba en el Registro Civil un niño y al efecto como padre del mismo, declaró:

Que dicho niño nació en la casa del declarante el día veinte de este mes, a las cinco y media de la mañana. = Que es hijo legítimo del declarante y de su esposa D.ª María Esteva y Matlleria, natural de Figueras, de treinta y dos años de edad, profesora de primera enseñanza, y domiciliada en el de sananarido. = Que es nieto por línea paterna de Justino Botega y Abella, natural de Trassita y María Bosch, natural de San Martí; y por línea materna de Justino Esteva y Lavi, natural de Figueras y Rosa Matlleria, natural de Figueras. = Que al expresado niño se le pondrían los nombres de Abelardo, Domingo y Luis.

San Juan de los Rios, 23-25-1910
Inscripción de nacidos en la España III del
175 1693
El Juez El Secretario

Fueron testigos D. Juan Guerra natural de Calanua término municipal de Trassita en la provincia de Gerona domiciliado en este pueblo, calle de Trassita número cinco y D. Martín Batlle natural de Masasaola término municipal de Trassita en la provincia de Gerona domiciliado en este pueblo, calle Plaza número tres los dos mayores de edad.

Extendida el acta se leyó íntegramente a las personas que deben suscribirla invitándolas a que lo hicieran por sí mismas si lo creían conveniente, estampándose el sello del Juzgado Municipal y firmándola con el Sr. Juez, el declarante y los testigos de que certifico

El Juez, Francisco Cuatrecasas El Testigo, Salvador Fábrega El Testigo, Martín Batlle El Secretario, Juan Guerra José Paez

Partida de naixement d'Abelard Fàbrega

Abelard Fàbrega.1918 (Arxiu Ajuntament de Girona)

locar-se a l'Acadèmia Palafrugellense, dirigida per Josep Sagrera i Coromines. El cert és que Abelard Fàbregas va mostrar-se força precoç, perquè *La Veu de l'Empordà* del 31 de desembre de 1910, just quan ell estava a punt de complir els setze anys, ja ens dona compte de la notícia següent:

«**Cabanès.** Diumenge passat y en el local de la «Juventud Recreativa Cabanense», el jove Abelard Fàbrega donà una conferència sobre el «Sport en les societats recreatives» en la quina además de fer remarcar sa importància, explicà els medis d'implantar aquestos entreteniments qu'al ensemps que diverteixen, enforteixen el cos donantli el desarrollo convenient. Fou molt aplaudit y tots els comentaris eran favorables á la implantació de lo proposat per el conferenciant, al quin nosaltres coralment felicitem. —C.»

No és l'única activitat d'aquest tipus que ens consta, puix que, quasi dos anys després, el mateix setmanari de Figueres, en la seva edició del dia 31

d'agost de 1912, ens reportava un activitat semblant, també al seu poble d'origen:

«**Cabanès.** Diumenge passat, la «Juventut Cabanense» organísá un acte contra el malparlar, que malgrat la precipitació ab que fou preparat, resultá una espléndida manifestació de cultura catalana que honra á la nostre classe agrícola.

Assistiren al acte nombrosa concurrència, homes y joves en sa totalitat, qu'aplaudiren entusiasmats els discursos dels joves Abelard Fàbrega Pou y Genís Navarro, qu'ab elocüència y valentia fustigaren el mal mot y la blasfèmia.

Sembla que dintre poch se celebrarà una activa campanya en pro del bon mot, que s'inaugurarà ab un aplech comarcal aquí á Cabanes. El Corresponsal.»

Després, el nostre biografiat va passar a fer magisteri amb caràcter oficial a l'Escola Normal de Girona, que llavors dirigia Cassià Costal, un home que va forjar diverses generacions de mestres excel·lents. Fàbrega va ser el núm. 1 de la seva promoció i Julià Cutiller, futur company seu a Llagostera, el núm. 2.³

D'uns anys abans, concretament del 1911, és a dir, de quan Abelard Fàbrega només en tenia disset, és una poesia juvenil publicada un cop més a *La Veu de l'Empordà* i que portava per títol «Comparació». Estava «dedicada á Na M. C. y á En J. M.». Justament les primeres inicials ens fan pensar que no estigués dedicada a Maria Costal, la noia amb qui es casaria l'any 1923, quan ja treballava de mestre a Igualada.⁴

3. Josep Vila i Soteras, «Coses de la vila i del mestre insigne Abelard Fàbrega», a *Butlletí de Llagostera*, 34, juliol-agost de 1984. L'article conté una fotografia del Fàbrega jove amb els seus alumnes, així com un bon resum del seu pas per Llagostera.

4. El poema diu així: «*Estic contemplant joíós / prop d'una gentil donzella / una bonica poncella / arrencada d'entre flors. // La poncella despedeix / una flaire encantadora; / la donzella m'enterneix / tot mirant-me encisadora. // Vaig comparant la poncella / am la graciosa donzella / mentre escoltu sa veu; y trobu les dos hermoses; / la poncella per les roses / la donzella pel cor meu.* ABELARD FÀBREGA ESTEBA» (*La Veu de l'Empordà*, 17-7-1911).

Abelard Fàbrega, mestre a Llagostera (1920)

En el període d'estudiant va formar part de les Joventuts Catalanistes de Girona i va ser un dels organitzadors del cinquè Concurs Nacional d'Història de Catalunya, patrocinat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana: ell va ser precisament el primer soci gironí d'aquesta entitat, creada el 1898 per Francesc Flos i Calcat amb l'objectiu d'impulsar l'ensenyament en llengua catalana.

Ja mestre, va fer oposicions i va treure plaça a l'escola graduada de Llagostera, situada a la pujada de Can Grillons, on va coincidir amb el mestre Julià Cutiller i Creus i hi va treballar entre el 1918 i el 1922. Va deixar-hi una bona empremta i se'l recordava, per exemple, com a organitzador de concursos comarcals de llengua i literatura patrocinats per l'esmentada Associació Protectora, com a impulsor de l'excursionisme local a través del Grup Excursionista Bell Matí i com a fundador, cap a l'any 1920, de la Unió Sport Club Llagostera, el primer club de futbol que va existir al poble.

EL SEU PAS PER IGUALADA

Ben poc després, Abelard Fàbrega va passar a ser el director de les escoles de l'Ateneu Igualadí, càrrec que va exercir concretament des del 2 de setembre de 1922 fins al 5 de juny de 1931, amb una retribució inicial de 500 pessetes mensuals. Durant l'etapa d'Igualada, va viure amb la seva mare al carrer de la Soledat, núm. 96, i al passeig Verdaguer, núm. 63. Pensionat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, va visitar l'Institut Rousseau de Ginebra durant l'agost de 1923.⁵

Com hem insinuat abans, el 19 de desembre de 1923, Abelard Fàbrega es va casar a Espolla, amb M. Assumpció Costal i Gispert, filla de Crespí i, en aquells anys, també mestra de grau elemental de l'Ateneu Igualadí. Segons hem dit, és molt possible que ja es coneguessin des de la seva primera joventut.

5. Joan Soler i Mata, «Influència i presència de l'Institut Rousseau de Ginebra en la pedagogia catalana del primer terç del segle XX», a *Temps d'Educació*, 37, p. 11-38.

Durant el seu pas per l'escola igualadina, Abelard Fàbrega va ser el creador de l'Associació d'Estudiants de l'Ateneu, que va fundar-se el 24 de maig de 1924 amb l'objecte d'agrupar alumnes i exalumnes de les escoles. Aquest va ser, sense dubte, un dels fruits més importants del seu pas per la direcció del centre. Ell mateix s'hi referia d'aquesta manera:

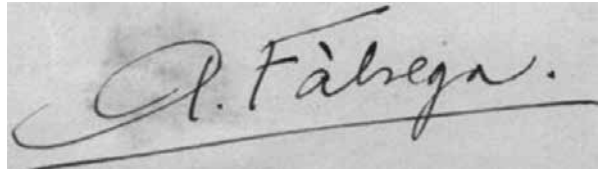
*«L'Associació d'Estudiants és l'element vigorós de l'Ateneu, l'element que estudia i treballa i anhe-la. És un agrupament d'empenta que compta amb tot l'apoi i és vist amb gran satisfacció per tots els elements de l'Ateneu. Pot dir-se que n'és l'ànima rediviva, que uneix l'esperit dels fundadors i de les generacions de quaranta anys per mon amb els joves de 16 a 25 anys establint un pont, un salt en els de la generació intermitja que no sabem per què és abúlica i indiferent, a casa nostra».*⁶

Va fundar també la biblioteca escolar i va crear un petit museu de pedres, monedes, objectes antics, etc. El 19 de gener de 1928 va ser nomenat secretari del Patronat d'Escola d'Arts i Oficis de l'Ateneu Igualadí, que va constituir-se llavors sota la presidència de l'alcalde de la ciutat, Josep Roca i Puget.

Sobre el seu pas per les escoles de l'Ateneu, posseïm diversos testimonis valuosos. Per exemple, aquest del poeta i crític literari Josep Romeu i Figueras:

«[...] L'època daurada d'aquestes escoles pertany als anys vint, especialment els que comprèn la dictadura de Primo de Rivera. La presidència de l'Ateneu, segons les meves informacions, tenia un acord amb l'Escola Normal de Girona perquè fornís de mestres a les escoles de l'entitat, d'on prové la circumstància que pràcticament tots els professors d'aquest temps foren precisament gironins. Però el fet que més sobresurt de l'època indicada és que es responsabilitzà com a director de les repetidament al·ludides escoles l'aleshores jove pedagog Abelard Fàbrega, també gironí i procedent de l'Escola Normal que ja he citat.

6. Carta a Carles Rahola, de Girona, del 30-6-1925 (Arxiu Municipal de Girona).

Fàbrega era imaginatiu i tenia una gran capacitat d'organització i de bon govern i un efervescent poder d'invenió i d'iniciativa. Conduí molt bé les escoles, fins que, devers 1931, féu oposicions a Barcelona i guanyà una plaça de les escoles oficials de la ciutat. Per acabar aquest paràgraf, per a mi entranyable, recordaré un fet que delata l'esperit de catalanitat i el tremp de Fàbrega, que consisteix a indicar que, durant la dictadura de Primo, aquest general decretà, el 1925, la prohibició absoluta de l'ensenyament en català, i a afegir que Fàbrega se les enginyà perquè el decret a penes afectés les seves escoles, que prosseguiren amb l'ensenyament en la nostra llengua, tot implantant unes lliçons en castellà simplement complementàries. Però, sobretot, allò que és més revelador d'aquella personalitat va ésser la lliçó que un dia va fer als alumnes de grau superior: dibuixà a la pissarra de l'aula, amb els colors corresponents, un gran escut de Suïssa i comentà als seus oients que aquell escut corresponia a una nació petita però que tenia quatre llengües o idiomes oficials tots ells protegits per la llei, respectats i en plena usança pels ciutadans».

Romeu completa aquesta evocació amb una dada rellevant:

«Abelard Fàbrega era socialista, però mai se'n confessà obertament a les escoles ni a l'entitat, perquè l'Ateneu era apolític i els seus estatuts prohibien parlar de tota ideologia política i religiosa en el recinte d'aquella societat sociocultural».

El cert és que també Fàbrega conservava records afectuosos envers aquests alumnes seus. Així, el 28 de novembre de 1954, en una carta de felicitació a Romeu per la publicació de l'*Obra poètica* d'aquest darrer, li deia:⁷

7. Biblioteca Central d'Igualada. Fons Josep Romeu. Correspondència.

«*Tant de bo no sia llunyà el dia que ens puguem reunir novament en cercle íntim tots aquests amics i puguem fer el balanç del que cada u aporta pel futur de la nostra terra.*

Si el que jo puc aportar, després de tants anys de no veure-us, representa la continuïtat d'una tasca aparentment interrompuda, creu, amic Romeu, que em sentiré plenament satisfet pel que pugui significar de comunitat espiritual entre tots plegats».

Altres mestres i alumnes de les escoles de l'Ateneu Igualadí recordaven Fàbrega amb un afecte molt especial. Narcís Busquets i Porciolas, per exemple, que el va substituir com a director de les escoles, en va escriure això que segueix:

«[...] *En el senyor Fàbrega hi ha una intel·ligència clara, àvida, un temperament vigorós, una voluntat incansable; un esperit atent i obert a les inquietuds renovadores del món pedagògic al servei d'una vocació de mestre. [...] El senyor Fàbrega realitzà l'obra que l'Ateneu un dia va confiar-li i que ha resultat ser, simplement, l'obra ben feta, molt ben concebuda i feliçment realitzada amb l'esforç perseverant de cada dia».*⁸

Finalment, un alumne dels millors d'aquells anys a l'Ateneu, l'igualadí Antoni Borràs i Quadras, va escriure també:

«[...] *Continuar l'obra cultural iniciada per l'inquiet pedagog Abelard Fàbrega, és el millor homenatge que podem ofrenar a l'home que tant estima a la joventut, al cavaller liberal, ambaixador a la nostra ciutat de la cultura sincera, noble i humana, que ha deixat les seves petjades entre nosaltres, les quals procurarem seguir i ampliar, malgrat les crítiques despitàdes de tots els fariseus hipòcrites i pedants de la localitat».*⁹

El 1931, amb la «recaça i l'honor» dels seus alumnes,¹⁰ va marxar d'Igualada amb la seva esposa

i la seva mare, ja que formava part del grup de quaranta mestres escollits per integrar-se en els nous Grups Escolars de l'ajuntament de Barcelona. Concretament, va treballar al grup escolar Lluís Vives (l'Olivereta) de Sants, inaugurat el 29 de març de 1931. Pertanyia al Patronat Escolar Municipal de Barcelona, en representació del qual va participar en alguns exàmens d'alumnes de l'Ateneu Igualadí per atorgar el certificat d'estudis primaris. Del 1931 al 1933 va ser secretari del seminari de pedagogia de la Universitat de Barcelona.

Avancem ja, en aquest punt, una dada transcendent que no podem fixar en el temps amb precisió: durant la República o bé durant la Guerra Civil, Abelard Fàbrega i Maria Assumpció Costal, la seva esposa, es van separar. Ella es va quedar al país i, el 1991, va morir a Sant Feliu de Guíxols, a la casa de la seva mare, on vivia amb la seva germana Carme.

POLÍTICA I PEDAGOGIA

Militant de la Unió Socialista de Catalunya, el Primer de Maig de 1932 Abelard Fàbrega va fer una conferència a Valls. Aquella mateixa primavera de 1932, i des de les pàgines de *Justícia Social*, l'òrgan de la USC, va criticar l'actuació en aquells moments de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que, ancorada en sector dretans, s'inclinava per les escoles particulars i censurava la conducta de molt mestres.¹¹ El 15 de setembre de 1935, el Consell directiu del partit el va nomenar membre del comitè executiu de la USC, amb el càrrec de comptador. No gaire més tard, el 26 de gener de 1936, va intervenir en un

8. Narcís Busquets, «Abelard Fàbrega», al Butlletí de l'Associació d'Estudiants de l'A.I. de la C.O., Igualada, març de 1932, p. 3-5.

9. Antoni Borràs Quadras, «Comentaris a l'entorn del desè aniversari», *ibídem*, Igualada, març de 1933, p. 7-9.

10. Ramell Igualadí, 6, 19-6-1931.

11. El seu escrit del 2-4-1932 va motivar rèpliques de Rafael Ramis a les edicions del mateix periòdic del 7-5-1932 i del 18-6-1932. Com ja sabem, Abelard Fàbrega havia pertangut a la Protectora, de la qual havia estat un membre molt actiu i entusiasta. Quan arribarà a Mèxic, la seva papereria es dirà precisament *La Protectora*...

mítting de les esquerres celebrat al Saló Venus de Barcelona i el 6 de febrer en un altre a Sants-Hostafrancs. I aquestes només són algunes mostres de les moltes conferències que va donar en aquesta època, a vegades sobre temes com «Democràcia i socialisme» o «Socialisme i educació»...

Va esclatar la guerra i, en constituir-se el PSUC —partit de nova creació en el qual va integrar-se la USC—, el juliol de 1936, Fàbrega va presidir la comissió de Cultura adjunta al comitè executiu. Va ser vicepresident de la ponència d'ensenyament secundari del CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada, 1936) i va col·laborar amb el president d'aquest organisme, el pedagog anarquista Joan Puig i Elias. Afiliat a FETE-UGT i al sindicat de Mestres de Catalunya, va ser el primer secretari general de la Federació Catalana de Treballadors de l'Ensenyament.

El 26 de desembre va ser designat director del grup escolar Les Corts, de Barcelona, però mig any més tard, el 13 de juliol de 1937, una ordre publicada aquell dia al DOGC el nomenava membre de la comissió tècnica del Servei de Material Escolar i Pedagògic en representació del CENU. L'octubre i el desembre de 1937, com a conseller del CENU, va visitar de nou l'Ateneu Igualadí per ajudar en les gestions encaminades a resoldre la situació de les escoles en aquell moment: tot plegat va culminar en un decret de 21 de juliol de 1938 pel qual es traspassaven les escoles a la Generalitat i l'Ateneu era considerat com a «associació circumescolar» annexa a l'escola.¹²

El febrer del 1938, Fàbrega va ser nomenat membre de la comissió del Llibre Escolar. En aquell moment ja tan avançat del conflicte bèl·lic, el periòdic *El Magisteri Català* va publicar en la seva edició de l'1 de maig de 1938 una crida de Fàbrega i l'esmentat president del CENU, Puig Elias, en la qual, en nom del comitè d'Enllaç CNT-UGT, demanaven a tots els mestres que col·laboressin activament contra el feixisme lluitant

12. DOGC, 204, 23-7-1938, p. 251-252.

Abelard Fàbrega. Fitxa del Servei de Migració de Mèxic

amb els seus companys al front. Finalment, el 22 de juny d'aquell mateix any consta a la premsa com a secretari del consell regional de la CNT (?).

L'EXILI A MÈXIC

Acabada la Guerra Civil espanyola (1939), Fàbrega va passar a França pel Portús i va ser internat breument al camp de Sant Cebrià de Rosselló, d'on el van enviar a un centre de recuperació de Narbona. El comitè central nomenat a París el març de 1939 el va enviar a Mèxic juntament amb Ramon Fabregat i Ferrándiz, amb la missió de coordinar els militants del PSUC exiliats allà. Així doncs, amb 44 anys, va arribar a Nova York amb el vaixell *Normandia*. Havia sortit de Le Havre (França), el 7 de juny. A la llista d'embarcament consta com a mestre, coneixedor del castellà i el francès. Va arribar a la seva terra adoptiva per Nuevo Laredo (Tamaulipas) el 19 de juny. Un cop a Mèxic, va abandonar el partit aquell mateix any 1939, perquè estava en total desacord amb el pacte germanosoviètic. D'aquesta manera va posar fi a la seva activitat com a home de partit, per bé que sempre es va mantenir en posicions de signe catalanista i progressista.

Com ja hem avançat, Abelard Fàbrega es trobava separat de la seva esposa en una data i unes circumstàncies que no podem precisar. I va ser

El matrimoni Just i Montaner, pares de Joana

precisament el 1939 quan va casar-se a Mèxic amb Joana Just i Montaner, una mestra igualadina que havia estat alumna de l'Ateneu i amb la qual es portaven setze anys de diferència. No van tenir descendència.

Joana Just (Igualada, 15-8-1910 – Mèxic, D.F., 19-1-2005) era filla del republicà igualadí Cisco Just i Vilaró i d'Aurèlia (Laura) Montaner, que vivien al carrer de Sant Josep, núm. 6, 3r. Com hem dit, va estudiar a les escoles de l'Ateneu Igualadí. Alumna de la secció de Comerç, el juliol de 1927 va treure's el títol de comptabilitat mercantil. L'any 1928 va presentar-se lliure als exàmens de magisteri, ja que no podia pagar-se l'estada a Barcelona. Després, va completar els seus estudis amb una beca a l'Escola Normal de la Generalitat (1937). En aquella època, vivia a la Residència d'Estudiants de Pedralbes. Després va exercir a l'Escola Unitària de Nenes, del carrer de la Diputació, i al Grup Escolar de la Generalitat que hi havia a la carretera d'Esplugues a Barcelona, fins al final de la Guerra Civil. Des d'allí s'organitzaven colònies escolars, per exemple a Cubelles, per allunyar els infants de les zones de bombardeig. L'octubre de 1937 va assistir en representació de l'Ateneu Igualadí a diverses reunions de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya. Acabada ja la guerra, sabem també, per una carta d'Antoni M. Sbert i Massanet —un polític d'ERC que havia estat conseller durant la guerra—, que Joana Just

Anunci de la papereria d'Abelard Fàbrega a la premsa de l'exili

havia estat un temps a París, a casa d'uns familiars, i que a la primavera de 1939 es trobava a Tolosa de Llenguadoc. La carta deia així.

«París, 18 de març de 1939.

Sra. M. Baldó de Torres, Toulouse.

Benvolguda amiga,

*En la impossibilitat de continuar en la banlieue parisenca, malgrat tenir uns parents pròxims, per oposar-s'hi les normes generals de la Prefectura, la senyoreta Joana Just, mestressa de la Generalitat, a la qual, segurament vostè coneix, es trasllada a Toulouse amb la nostra autorització i encomanada a la protecció del Comitè d'Ajut Tolosenc. Li prego doncs, vulgui rebre-la i orientar-la. Amb els millors records pel seu marit, rebí una afectuosa encaixada del seu amic. Antoni M. Sbert».*¹³

Al començament de la seva estada a Mèxic, Abelard Fàbrega i la seva esposa van viure un temps amb un altre matrimoni —ella era la també mestra Estrella Cortichs i Vinyals (1902-1985), de Gironella—, per ajudar-se econòmicament. Així

13. Puigarnau Torelló, Xavier, *Economia i cultura en el primer exili França (1939-1940). Les finances de la Generalitat de Catalunya i les residències de Montpeller i Tolosa*. Barcelona: tesi doctoral UPF, 2014. La pedagoga Maria Baldó, casada amb Lluís Torres i Ullastres, era l'administradora de la residència situada a la Maison des Pompiers de la ciutat del Garona i del Comité Universitaire Toulousain des Amis de l'Espagne Republicaine.

Joana Just, en unes colònies a Cubelles, durant la Guerra Civil

que li va ser possible, Abelard va obrir una llibreria i papereria, La Protectora —nom d'evident reminiscència catalana de la seva joventut—, situada a l'avinguda Hidalgo, núm. 208, al centre històric del districte federal. També va treballar uns quants anys com a agent comercial.

Per la seva banda, Joana Just va fer estudis de Biologia a l'Escuela Normal Superior i, a partir del gener de 1942, va ser mestra al Colegio Madrid —fundat i finançat el 1941 per la JARE (Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles), i destinat als fills dels refugiats espanyols—, amb una retribució de 300 pesos mensuals. Entre les alumnes, Joana Just va tenir Aurora Gené i Serarols, filla del cenetista igualadí Josep Gené i Figueras. Per ajudar-se en els ingressos, també cosia i ajudava a la papereria que tenia el seu marit. Després va

ser mestra de la Secundaria número 4. També va dirigir una institució privada, La Nueva Escuela, un centre del qual potser també era la propietària, que tenia un màxim d'una vintena d'alumnes per aula i que estava situada al final del *paseo de la Reforma*, al límit de la ciutat de Mèxic per la carretera de Toluca.¹⁴

També podem dir d'aquests primers anys que, estretament vinculat com estava als cercles dels catalans exiliats, ens consta que, el 1942, Abelard Fàbrega era membre de la comissió de cultura de la Comunitat Catalana de Mèxic, que presidia

14. Segons el testimoniatge personal de Manuel Company, que va ser-ne alumne, ocupava les instal·lacions d'un antic motel format per 4 o 5 xalets amb una zona verda molt gran que incloïa un hort i una zona boscosa.

Joana Just a Cuernavaca (anys 60)

Pere Bosch i Gimpera. Ella, per la seva banda, va col·laborar a la *Revista dels Catalans d'Amèrica* i va ser la traductora de l'anglès, entre d'altres, dels llibres *Sugestiones para los estudiantes: consejos prácticos para aprender a estudiar*, de M. Delmar —que va assolir diverses edicions—; de *Cambios en la escuela primaria*, de John Blackie; i de *La ciencia en la escuela primaria*, de diversos autors.

Després de col·laborar amb diverses cases editorials, Abelard Fàbrega va decidir fer un pas qualitatiu en la seva activitat professional i va fundar, amb l'editor barceloní Pere Reverté, l'Editorial Reverté. Més tard, el 1964, va crear Publicaciones Culturales —amb l'editor cubà José López Serrano—, que editava llibres de text (Lago Mayor, 186, México 17, DF). El 1963 era president de la Sección de Editores de Libros de la Cámara de la Industria de la Transformación de México. En aquells anys, l'activitat i els viatges de Fàbrega a l'estranger van ser incessants, a la

recerca de mercats i d'originals. Va ser guardonat per la Cámara Nacional de la Industria Editorial amb el premi Juan Pablos per la seva tasca editorial (1982).

Tornant als anys cinquanta, cal dir que en aquella època el matrimoni Fàbrega-Just havia llogat un *bungalow* a Cuernavaca, en unió d'altres exiliats catalans que anomenaven aquell complex col·lectiu «La petita Catalunya». Molts anys després, a l'inici de la dècada dels setanta, Joana i Abelard, sempre molt ben avinguts, van fer-se una casa als afores del districte federal, a las Lomas de la Hacienda, que designaven col·loquialment amb el nom de «la masia». El 1977, van traslladar el seu domicili a Guadalquivir, núm. 109, dep. 204, México 5, DF.

CATALUNYA AL COR

Sempre amb Catalunya al cor, poc després de la mort del general Franco, els esposos Fàbrega-Just van visitar Catalunya per primera vegada el 1977. A finals d'aquell any van fer diverses visites pel país i també van passar per Igualada, amb una visita inclosa a l'Ateneu, en la recuperació del qual van dipositar una gran esperança i il·lusió. Després van tornar diverses vegades a Catalunya. Durant la seva estada a Mèxic, Abelard havia anat adquirint una valuosa col·lecció de pintures, dibuixos i gravats d'artistes catalans de l'exili als països d'Amèrica que, després d'haver negociat la possibilitat d'anar a Igualada, va cedir finalment al Museu de l'Empordà de Figueres. Per aquest motiu, la ciutat empordanesa va atorgar-li el guardó municipal de la Fulla de Figueres de Plata el 1982.¹⁵ Ell va visitar

15. Va ser-ne intermediari el pintor Francesc Camps i Ribera, exiliat primer a Mèxic i retornat a Catalunya. El fons està integrat per un total de 129 pintures (35 olis, 26 aquarel·les, 5 aiguades, 16 dibuixos, 44 gravats i 3 pastels). Hi ha obres, entre d'altres, de Max Aub, Pere Calders, Avel·lí Artís-Gener, Daniel Alcaide, Moreno-Capdevila, Alfons Vila i Franquesa (àlies *Joan Baptista Acher* o *Shum*), etc.

Joana Just i Abelard Fàbrega, a la vellesa

el Museu el setembre de 1983 i durant les Fires de la Santa Creu s'hi van exposar cinquanta quadres dels més de noranta que formaven el seu llegat.

El 22 de setembre de 1984, Abelard Fàbrega va rebre un homenatge a Llagostera, on també havia deixat tan bon record.

El matrimoni Fàbrega-Just van constituir igualment una biblioteca de llibres d'art i cultura mexicana que van cedir a la Biblioteca de Catalunya. Una altra part dels seus llibres es troba a l'Arxiu Nacional de Catalunya des de 1981.

El 16 de maig de 1991, Abelard Fàbrega va morir a casa seva als 96 anys d'edat, d'una insuficiència cardíaca, i va ser incinerat. Però la seva fidelitat a Catalunya va perpetuar-se encara amb una iniciativa que va dur a terme la seva esposa, que va sobreviure'l fins al 19 de gener de 2005: es tracta d'una borsa d'estudi o beca per a la investigació lingüística que porta el nom d'ell i que, instituïda el 1995, convoca anualment l'Institut d'Estudis Catalans i es dota amb 3.000 € del Fons Joana Just de Fàbrega.

En definitiva, el cercle vital del matrimoni Fàbrega-Just es tancava amb disposicions de signe divers —llibres, pintures, beques— que posaven de manifest la seva fidelitat a la terra i el desig de llegar a Catalunya una part important d'allò que havien obtingut gràcies al seu treball durant el llarg exili mexicà.

ANTONI DALMAU I RIBALTA (Igualada, 1951) és el director de la *Revista d'Igualada*. Ha publicat una vintena llarga de llibres. Darrerament s'ha dedicat particularment a la recerca historiogràfica al voltant de la violència social, la repressió i l'anarquisme en el tombant de segle XIX-XX i al voltant de la Guerra Civil a l'Anoia.

ANTÒNIA GIMBERNAT I GOU (Cabanes, 1948) és bibliotecària jubilada, engrescada amb la història local. Manté actiu el blog digital *Cabanes-Alt Empordà. Retalls d'història*. Actualment és la regidora de Cultura de Cabanes.